

DOKUMENT

Hotat mode

HANTVERKEN SOM
HÅLLER PÅ ATT DÖ UT

ATELIER VERSACE.

Det råder spetsfeber på catwalken, hatten är höstens viktigaste accessoar och internet svämmar över av virtuella virkstugor. Men trots det ökade intresset för handens konst är den svårt hotad. Sofis mode gör en djupdykning i några av modevärldens mest utmanade skrån.

AV: **Anna Blom** FOTO: **AP**

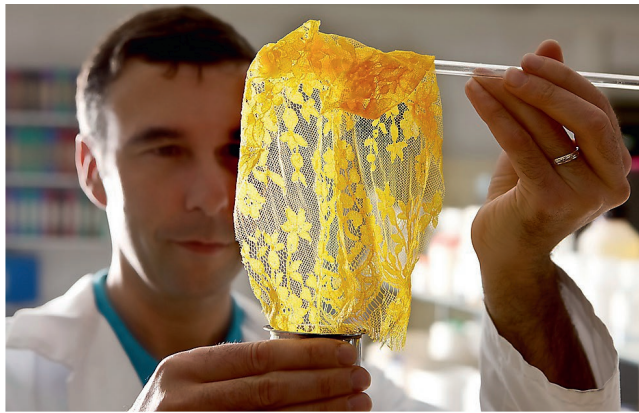
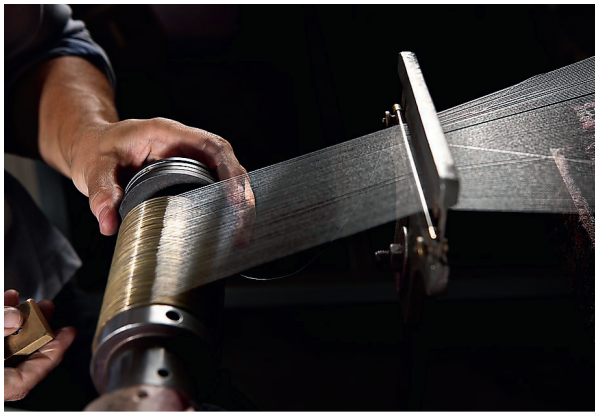
När **Kate Middleton** 2011 sa ja till prins **William** i en spetskreation signerad Alexander McQueens chefsdesigner **Sarah Burton**, blåste hon inte bara liv i ett tantstämplat material. Hon gav det även ett nytt namn: "Kate's lace".

Spetsen i den skira klänningen och det 270 centimeter långa släpet var från Sophie Hallettes spetsfabrik i Frankrike – en av världens äldsta spetstillverkare och catwalkens favorit sedan 40-talet. Mönstret, ursprungligen från 1958, föreställde engelsk ros, skotska tistlar, walesiska påskliljor och irländsk treklöver, alla symboler för Storbritannien. Före bröllopet hette mönstret "Pattern 953070", men som en hyllning till hertiginnan fick det alltså ett nytt namn.

Att klänningen dammade av synen på spets står helt klart. Modehuset McQueen gjorde en brakvinst året efter bröllopet och hos Hallette duggar beställningarna från lyxmodehusen tätt. Kate Middleton är en av vår tids mest folkklära stilbildare och hennes kläder kopieras flitigt av kedjorna, men nu hajpas alltså spetsen även i modets finrum. I höst flödar experimentlustan inom den högsta skrädderikonsten, haute couture: Atelier Versace använder Hallettes sexiga spets i åltajta fodral, Dior gör en modernt futuristisk tolkning med en vippig transparent kjol och Giambattista Valli går steget längre med en sofistikerat eldröd spetsblåsa à la **Jessica Rabbit**.

Att exklusiv spets och mode med kvalitetstänk är i hetluften är tur för Hallette. Produktionen är tidskrävande och tid är pengar. Bara för att tillverka spetsen till Kate Middletons klänning krävdes fem veckor och 23 hantverkare. Dessutom är tekniken uråldrig – just den här spetsen är vävd (spets är vanligtvis stickad) i en vävstolsmaskin från slutet av 1800-talet.

– Den är som en mycket komplex Rolls Royce-mekanism, säger **Maud Lescroart**, mark- >>

Hallettes vävstolsmaskin väger tolv ton och kräver sju års övning för att kunna manövrera.

Foto: PHILIPPE SCHLIENGER

VALENTINO.

Foto: STELLA PICTURES

”Du leder vävstolen med dina fem sinnen”

» nadschef hos Hallette, som tillsammans med sin bror **Romain** driver familjeföretaget i tredje generationen sedan starten 1887.

För att manövrera den tolv ton tunga vävstolsmaskinen krävs sju års övning. För att förbereda den med de 5 000 olika trådar som används, måste tre hantverkare jobba i två månader. Ofta arbetar hela familjer i fabriken och den unika kunskapen går i arv från generation till generation – spetskompetensen sitter så att säga i blodet.

Men yrkesskickligheten är ett måste.

Kraven är skyhöga och slutresultatet är i toppklass. Därmed inte sagt att det är perfekt: det är små ojämnheter och skönhetsfel, den unika handsydda känslan, som är Hallettes främsta konkurrensfördel.

– I massproduktion av spets trycker du på en knapp och behöver inte lägga dig i produktionen. Med våra vävstolar är det en fråga om känsla, du leder den med dina fem sinnen – med ögonen naturligtvis, men också med öronen. Du hör på bruset från maskinen om något är fel, hela kroppen är involverad. Du hittar inte det i moderna maskiner, säger Maud Lescroart.

I dag är den största utmaningen att anpassa gamla tekniker med modernare. Till exempel dekorerar Hallette sin spets med fejkkläder och

olika silikoner. De samarbetar även med den prestigefyllda designskolan Central Saint Martins i London där eleverna tävlar om att ge spetsen ett nytt ansikte.

– Det jag älskar i vår historia är att den är modern. Vi skapar modern spets, men vi är förankrade i och respekterar vårt förflutna.

Ett annat hot är, som för alla lyxvarumärken, att bli kopierad. I dagens digitala boom med tusentals bilder i omlopp på nätet är det lätt att kopiera ett spetsmönster, men desto svårare att få till samma kvalitet som Hallettes. I en modevärld som gjort big business av att snabbt kopiera catwalkens trender, är klädproduktion i hög fart något handens hastighet inte kan tävla mot. Hantverk tar tid, tid är pengar och många hantverkare har svårt att konkurrera med kedjornas låga priser.

Samtidigt brer gör-det-självtrenden ut sig och alla kan bli designers för en dag. Att skriva ut prototypplagg med 3D-skrivare är det senaste – den holländska designern **Iris van Herpen** som gjort kläder åt **Lady Gaga** och **Björk** visade till exempel upp en 3D-klänning på Paris catwalk tidigare i år.

Unik kunskap riskerar att urvattnas även på andra vis. Förr var kraven på kunskap »

SPETSENS HISTORIA

Spets kan tillverkas på olika sätt: genom sömnad, knyppling eller virkning, berättar **Andreas Manhag**, arkeolog på Historiska museet i Lund. Den dyker först upp i Italien i slutet av 1400-talet. Tillverkningen är tidskrävande och komplicerad, något som sysslösa ståndsdamer kunde ägna sig åt. Spets tillverkades även i kloster av nunnor. Adelsfröknar kunde utbildas i knyppling på klostren. Efter 1800-talet blev hantverket mera ovanligt och ersattes av billigare, maskintillverkad spets.

Spets har under de senaste 200 åren i princip endast använts av kvinnor, berättar Andreas Manhag. Detta eftersom det manliga modet omkring 1800 genomgick en förändring, som innebär att den manliga dräkten skulle se så enkel och nedtonad ut som möjligt, det vill säga mörk kostym.

Användandet av spets i kvinnokläder förekom däremot både inom hovet och bland folket. Ända fram till 1970-talet bar hovdamer svart sammetsdräkt med vit spetskrage. Ju äldre – och gulare – spets, desto finare. Äldre spets var intrikat och kostsam, och hade därför högre anseende. Spets i högreståndsmiljö skulle helst inte maskintillverkas utan vara handgjord i Bryssel före 1800-talet. Bryssel var centrum för spetsstillverkning och spetsstillverkning ansågs vara textilkonstens högsta yttring.

I Sverige är Elsa Petersons Spetsaffär Efttr i Vadstena den äldsta spetsaffären i sitt slag. Butiken grundades 1920 av **Elsa Peterson** och drivs i dag av hennes dotter **Gunnel Landtblom**. I 93 år har butiken hållit fast vid de gamla traditionella Vadstenamönstren och har tillgång till en skatt av mönster och spetsar som hela tiden förnyas. Vad sägs till exempel om att shoppa spetsmönstren pepparkakan, blåsippan eller tvåöringen?

Det är små ojämnheter och skönhetsfel, den unika handsydda känslan, som är Hallettes främsta konkurrensfördel.

Foto: PHILIPPE SCHLIENGER

Foto: PHILIPPE SCHLIENGER

Foto: HENRIK PETERSSON, HENRIK DAHLMAN

Doktorshattarna som Lisa Franzén tillverkar byggs upp av en schellackstomme med samma tekniker som under 1800-talet. Tillverkningsprocessen från start till färdig hatt består av cirka 90 olika arbetsmoment som tillsammans kräver sju timmars effektiv arbetstid – utöver det tillkommer tid för förberedelser och torkning.

Hattmakaren och modisten Lisa Franzén gör hattar på gammalt vis och jobbar på en bok om hantverket.

Hatt för dressyrryttare.

Doktorshattar.

”Vi har glömt bort det genuina

» inom hantverksyrkena höga och det krävdes bevis i form av gesäll- och mästarbrev: kvalitetsstämpel som visar att du har en gedigen kunskap inom ditt skrä. Till skillnad från i många andra europeiska länder är de i dag inte längre något krav i Sverige, utan något hantverkaren själv tar ansvar för att genomföra. De senaste fem åren har det utfärdats i snitt 1 000-1 200 gesällbrev per år i Sverige – jämfört med 100 000 i Tyskland. Kanske är det därför inte så konstigt att många traditionella hantverk är på utdöende. I fjol utexaminerades till exempel Sveriges två första handskmakare på 47 år.

Den här hösten har hatten fått en stark renässans i modet. Men för hattmakarna (som designar och tillverkar herrhattar) och modisterna (som designar och tillverkar damhattar) finns stora utmaningar.

Sveriges mest hyllade modist just nu är **Malinda Damgaard**, 32. Känd för sin nytänkande version av bas-kern, som hon kallar ”Jelly belly”, har hon redan hunnit designa hattar till kronprinsessan **Victoria** och Kungliga Operan samt arbetat hos modisten **Philip Treacy** i London. Tidigare i år kammade hon hem Elles åtråvärda pris som Årets accessoardesigner och siktar på att ta sitt mästarbrev i höst – men trots att förändringens vindar blåser tror hon att modistyrket är på utdöende.

– Vi har levt i en slit och släng-värld väldigt länge och glömt bort det genuina hantverket. Men jag tror att det håller på att förändras. Jag har märkt att folk uppskattar det handgjorda i hög kvalitet mer och mer. I stället för att köpa nytt, som håller ett år eller två, försöker man reparera det gamla eller sparar ihop och köper något lite dyrare som man vet håller, säger Malinda Damgaard till Sofis mode.

ett annat hot mot yrket är svårigheten i att få tag i bra material.

– De som tillverkar bra hattmaterial håller också på att dö ut på grund av all massproduktion. Om de stora företagen skulle använda sig av material i bättre kvalitet som tillverkas i Europa, i stället för den billiga papperstrå de ofta väljer, skulle det vara lättare för oss modister att få tag på bra material, säger hon.

I hattmakaren och modisten **Lisa Franzéns**

Modisten Malinda Damgaard.
Foto: LOTTE FERNVALL

butik och verkstad i centrala Göteborg pågår arbetet för fullt med att bevara gamla traditioner. Verkttyg fotograferas, tekniker dokumenteras och en historisk sammanställning av hattmakaryrket i Sverige skrivs ner. Allt ska kokas ner i bokform. Dels som utbildningslitteratur för lärlingar, men också som en berättelse om hattmakaryrket i Sverige då och nu. Att det lever kvar är till stor del tack vare vår tillverkning av doktorshattar, liksom kunskapen om tillverkningen av schellackstommen. En teknik vi snart är ensamma om i stora delar av världen.

– Det viktiga är att ta ansvar för sitt hantverks överlevnad, säger Lisa Franzén, som menar att yrket överlever genom att hitta nya lärlingar.

– Lärlingarna för hattmakaryrket och traditionerna vidare. När du som kund köper en hatt av en hattmakare med gesäll- och mästarbrev bidrar du till att bevara och göra det möjligt för oss att utbilda nya lärlingar.

För att förenkla för kunderna att hitta hattar tillverkade av en utbildad hattmakare, har man nyligen tagit fram märkningsstämplar.

– Vi måste tillsammans bli bättre på att visa att Sverige har många skickliga hantverkare. Som kund måste du inte vända dig utomlands för att hitta handtillverkade varor av hög kvalitet, säger Lisa Franzén.

För mest ansvar bär ändå vi som shoppar. En Birkinväska signalerar status, men den verkliga lyxen finns runt knuten.

För mest ansvar bär ändå vi som shoppar. En Birkinväska signalerar status, men den verkliga lyxen finns runt knuten. □

Malinda Damgaard tillverkade hattarna till Dagmars höstkollektion.

Foto: KRISTIAN LÖVEBORG

Hattmakaryrket lever kvar i Sverige mycket tack vare tillverkningen av doktorshattar. Här i Lisa Franzéns verkstad i Göteborg.

Logotyper och stämpelar ritade av Gunnar Ehnborn Pehrson.

MÄSTARE PÅ HATTAR

Det finns i dag två hattmakare med gesäll- och mästarbrev i Sverige. Lisa Franzén är en av dem, hennes mästare **Mark Eriksson** den andra.

– En mästare är en person som har mottagit sitt mästarbrev efter att ha uppfyllt branschens krav, berättar Lisa Franzén.

För att få genomföra mästarprov krävs bevisade yrkeskunskaper, till exempel ett gesällbrev. Dessutom krävs minst sex års erfarenhet i yrket, godkända kunskaper i företagande och gott renommé. Provbestämmelserna för gesäll- och mästarbrev är utarbetade av branschen och godkända av Sveriges Hantverksråd. Mästarbrev är reglerade i lag.

hantverket”

MIX MEGAPOL'S

PAPPA★BARN PLAN

VILKEN PAPPA VILL DU
HYLLA PÅ FARS DAG? VI FLYGER
ETT GÄNG PAPPOR & BARN TILL
DISNEYLAND I PARIS

LÄS MER OCH NOMINERA PÅ
RADIOPLAY.SE/MIXMEGAPOL

addLemon

mix
MEGAPOL

I SAMARBETE MED

SVERIGELOTTEN

trax

Önskefoto